

Єсімов Сергій Сергійович

кандидат юридичних наук, доцент

Львівський державний університет внутрішніх справ

Yesimov Serhii

PhD in Law, Associate Professor

Lviv State University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-9327-0071

Скриньковський Руслан Миколайович

кандидат економічних наук, професор

Львівський університет бізнесу та права

Skrynkovsky Ruslan

PhD in Economics, Professor

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0002-2180-8055

Ковалів Мирослав Володимирович

кандидат юридичних наук, професор

Львівський державний університет внутрішніх справ

Kovaliv Myroslav

PhD in Law, Professor

Lviv State University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-9730-8401

Сердюк Валентин Васильович

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, суддя

Верховний Суд

Serdiuk Valentyn

D. Sc. (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Judge

Supreme Court

ORCID: 0000-0002-4085-6255

Хмиз Мар'яна Василівна

доктор філософії в галузі права

Львівський національний університет імені Івана Франка

Khmyz Mariana

PhD in Law

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: 0000-0003-3553-8022

Чистоклетов Леонтій Григорович

доктор юридичних наук, професор

Національний університет «Львівська політехніка»

Chystokletov Leontii

D. Sc. (Law), Professor

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-3306-1593

Хитра Олександра Леонтівна

доктор юридичних наук, доцент

Львівський державний університет внутрішніх справ

Khytra Oleksandra

D. Sc. (Law), Associate Professor

Lviv State University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-3632-5101

Слінько Сергій Вікторович

доктор юридичних наук, професор

Харківський національний університет внутрішніх справ

Slinko Serhii

D. Sc. (Law), Professor

Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0001-8611-3759

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-4-7975

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ГАРАНТІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

JUDICIAL CONTROL AS A GUARANTEE OF THE ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR'S OFFICE FOR THE OBSERVANCE OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

Анотація. У статті розкрито особливості здійснення судового контролю як гарантії діяльності органів прокуратури за дотриманням прав людини в Україні. Встановлено, що судовий контроль виступає окремим інститутом, основна роль функціонування якого полягає у врегулюванні суспільних відносин з ціллю забезпечення захисту прав і законних інтересів людини і громадянина. Визначено, що судовий контроль за діяльністю органів прокуратури у контексті дотримання прав та свобод людини і громадянина виступає особливим видом державного контролю, який здійснюється судовою гілкою влади в Україні. З'ясовано, що предметом здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури є безпосередня діяльність цих органів, зокрема законність і обґрунтованість такої діяльності у контексті ухвалення управлінських чи процесуальних рішень. Встановлено, що суб'єктами здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури є Верховний Суд, апеляційні суди та місцеві суди. Визначено, що судовий контроль щодо дотримання прав та свобод людини і громадянина потрібно проводити у процесі застосування заходів, якими забезпечуватиметься кримінальне провадження. Зазначено, що перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження особливостей і удосконалення механізму адміністративно-правового регулювання правової охорони прав та свобод людини і громадянина в діяльності органів прокуратури України.

Ключові слова: судовий контроль, прокуратура, прокурор, судді, захист прав і свобод людини та громадянина, Конституція України.

Summary. The article reveals the features of the implementation of judicial control as a guarantee of the activities of the prosecutor's office for the observance of human rights in Ukraine. It has been established that judicial control acts as a separate institution, the main role in the functioning of which is to regulate social relations in order to ensure the protection of the rights and legitimate interests of a human and a citizen. It has been established that judicial control over the activities of the prosecutor's office in the context of respect for the rights and freedoms of man and citizen is a special type of state control exercised by the judicial branch of power in Ukraine. It was found that the subject of judicial control over the activities of the prosecutor's office is the direct activities of prosecuting authorities, in particular the legality and validity of such activities in the context of making managerial or procedural decisions. It has been established that the subjects of judicial control over the activities of the prosecutor's office are the Supreme Court, courts of appeal and local courts. It is determined that judicial control

over the observance of human and civil rights and freedoms should be carried out in the process of applying the measures that will ensure criminal proceedings. It is noted that the prospects for further research in this direction are to study the features and improve the mechanism of administrative and legal regulation of the legal protection of the rights and freedoms of man and citizen in the activities of the prosecutor's office of Ukraine.

Key words: judicial control, prosecutor's office, prosecutor, judges, protection of human and civil rights and freedoms, Constitution of Ukraine.

Постановка проблеми. Органи прокуратури за умов належного функціонування у побудові правової держави повинні здійснювати свою діяльність із дотриманням і забезпеченням прав і свобод людини та громадянина. Здійснення контролю за додержанням, установлених положеннями Конституції України, прав і свобод людини та громадянина органами прокуратури належить до повноважень судових органів. Повага до прав людини і громадянин, а також захист їх свобод, є однією з ключових функцій держави.

Тут доцільно також відмітити, що у чинній Конституції України [1] зазначено, що права та свободи людини, а також гарантії їх дотримання, визначають зміст і спрямованість держави, а забезпечення дотримання таких прав та свобод — є одним із ключових обов'язків держави. Все це обумовило актуальність теми дослідження, його доцільність і важливість у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вирішення деяких проблемних аспектів з питань судового контролю як гарантії діяльності органів прокуратури за дотриманням прав людини в Україні зробили такі вчені-юристи і практики: В. Банах [2], В. Гаращук [3], О. Жупанова [4], В. Марчак [5], О. Музичук [6], В. Синчук [7], О. Тараненко [8], О. Юхно [4] та інші.

Так, у науковій праці за ред. В. Авер'янова [9] пропонується під судовим контролем розуміти цілісне правове явище, у якому відображаються риси органів судової влади і специфіка їх діяльності. Поряд з тим, В. Гаращук [3] дотримується думки, що ключовими особливостями судового контролю є те, що він: проводиться судовою гілкою влади; здійснюється одноразово під час розгляду окремих адміністративних, кримінальних та цивільних справ у судах; специфіка та предметність судового контролю органів державного управління полягає у тому, що він регулює управлінські правовідносини, які закладаються між суб'єктами права (адміністративного).

Тут доцільно також відмітити, що О. Тараненко [8] трактує судовий контроль як обумовлену законом діяльність суду або судді щодо здійснення прямої чи опосередкованої перевірки відповідними

способами відповідності будь-яких рішень, дій або бездіяльності юридичних чи фізичних осіб чинним вимогам законодавчим і підзаконних документів у контексті розгляду судових справ чи розгляду скарг юридичних та фізичних осіб. Своєю чергою, С. Банах і С. Штогун [2] наголошують, що основною метою судового контролю є захист прав учасників судового процесу.

Визнаючи теоретичну і практичну цінність приведених вище досліджень за проблемою, тут доцільно також зазначити, що сьогодні недостатньо уваги приділено практичним питанням, які стосуються судового контролю як гарантії діяльності органів прокуратури за дотриманням прав людини в Україні.

Мета статті. Метою статті є виявити і дослідити особливості здійснення судового контролю як гарантії діяльності органів прокуратури за дотриманням прав людини в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури у напрямку дотримання прав та свобод людини і громадянина виступає одним із важливих видів контролю, оскільки забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина — це один із особливих аспектів функціонування судових органів.

Водночас доцільно зауважити те, що судовий контроль може здійснюватись тільки у межах окремого провадження, і лише у контексті безпосереднього звернення до суду з ціллю вирішення окремої судової справи.

Дослідження дозволяють відзначити, що судовий контроль виступає окремим інститутом, основна роль функціонування якого полягає у врегулюванні суспільних відносин з ціллю забезпечення захисту прав і законних інтересів людини і громадянина. Законодавча практика засвідчує, що інститут судового контролю повинен весь час розвиватись.

Функціонування судового контролю за діяльністю органів прокуратури щодо дотримання прав та свобод людини і громадянина обумовлюється правовими нормами Конституції України [1], зокрема статтею 6, статтею 8, статтею 29, статтею 30, статтею 41, статтею 55 та статтею 62.

У відповідності до статті 55 Конституції України [1], кожному надається право на оскарження у суді рішень, дій або бездіяльності, яку вчинили органи державної влади, органи місцевого самоврядування, посадові і службові особи.

Ця стаття також регулює процес оскарження рішення, дії або бездіяльності органів прокуратури, що входять у систему органів державної влади.

Згідно статті 2 «Функції прокуратури» Закону України «Про прокуратуру» [10] основними функціями органів прокуратури є:

- підтримання державного обвинувачення у суді;
- представлення інтересів як громадянина, так і держави в суді за випадків, які визначені Законом України «Про прокуратуру» і нормами Цивільного процесуального кодексу України;
- проведення нагляду за дотриманням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання чи досудове слідство;
- проведення нагляду за дотриманням законів у контексті виконання судових рішень за кримінальними справами, а також під час застосування інших заходів, які носять примусовий характер та пов'язані із обмеженням особистої свободи громадян [10].

Повне і обґрунтоване здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури, який виступає гарантією дотримання прав та свобод людини і громадянина передбачає розкриття предмету та суб'єктів здійснення такого контролю.

Так, предметом здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури є безпосередня діяльність цих органів, зокрема законність і обґрунтованість такої діяльності у контексті ухвалення управлінських чи процесуальних рішень.

Разом з тим, суб'єктами здійснення судового контролю за діяльністю прокуратури є Верховний Суд, апеляційні суди та місцеві суди (відповідно до положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [11]).

Юридична практика засвідчує, що однією із важливих форм здійснення судового контролю за діяльністю прокуратури, виходячи із того, що це важлива гарантія дотримання прав, виступає здійснення перевірки законності і обґрунтованості дій цих органів або ж їх бездіяльності та законності і обґрунтованості ухвалених ними рішень.

Досить часто справи, які відкривають стосовно оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів прокуратури, проходять перевірку судами щодо [6]:

- підстав, в рамках повноважень і у спосіб, який установлений Конституцією України і іншими законами України;

- особливостей використання повноважень;
- врахування усіх умов, що мали місце у вчиненні таких дій;
- неупередженості, сумлінності та розсудливості таких дій;
- дотримання принципу рівності усіх перед законом;
- пропорційності, тобто рівноваги між наслідками, які можуть спричинити такі дії для прав, свобод, інтересів людини і громадянина.

Виходячи із контексту здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури щодо дотримання прав та свобод людини і громадянина, доцільно зазначити, що застосування такого контролю буде доречним у процесі забезпечення кримінального провадження. Таким чином, вирішення питань стосовно застосування заходів, якими забезпечується кримінальне провадження, за кожного із випадків розгляду клопотань, вказує на те, що обов'язками суддів є [12]:

- 1) сумлінне та принципове здійснення повноважень щодо судового контролю за дотриманням прав та свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні на час проведення досудового розслідування має відбуватися у рамках та відповідно до вимог закону;
- 2) перевірка на наявність об'єктивності і виправданості такого втручання в права та свободи людини і громадянина;
- 3) врахування того, що докази, якими підтверджуються обставини, повинні подаватись особами, які здійснюють такі клопотання тощо.

Доцільно зауважити, що здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури у контексті дотримання прав та свобод людини і громадянина має місце у процесі розгляду скарг, які поступили на дії як органів прокуратури, так і дії їх посадових осіб. Також існують і інші причини проведення судового контролю за діяльністю органів прокуратури. Наприклад, у випадку, коли судом було ухвалено рішення щодо застосування запобіжного заходу, який мав вигляд взяття під варту і продовження термінів такої варті, здійснення обшуку житла або інших об'єктів, якими володіє особа, яку взяли під варту, проведення виїмки матеріальних носіїв, на яких розміщена секретна інформація і/чи документи, які містять банківську таємницю, проведення примусової виїмки із житла або іншого об'єкта, який перебуває у володінні особи, щодо якої проводиться вилучення, проведення виїмки документів виконавчого провадження. Поряд з тим, розгляд кримінальних справ зокрема справ, об'єктом яких виступають

посадові злочини, передбачає вивчення судом інформації про підсудного, який є посадовою особою, а також вивчення умов, які сприяють вчиненню такого злочину [7].

Суд реагує на виявлені ним недоліки у роботі органів прокуратури чи прокурора у формі винесення окремої ухвали, у якій зосереджено увагу на відповідний орган чи посадову особу у фактах недержання ними/нею закону, а також на інші причини, які вплинули на вчинення такого злочину та умови, які цьому сприяли такому злочину [7].

Дослідження дозволяють відзначити, що суди виступають важливими суб'єктами здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури у контексті дотримання ними прав та свобод людини і громадянина. У такому контексті їх обов'язками і функціями відповідно є [12]:

- перевірка законності і обґрунтованості рішень, ухвалених органами прокуратури і їх посадовими особами;
- перевірка конституційності обмеження прав та свобод людини і громадянина, а також оцінювання підстав до проведення відповідних запобіжних заходів;
- винесення приватного рішень, у якому безпосередньо звернуто увагу на державні органи, громадські організації чи посадові особи стосовно установлення факторів порушення закону, а також причин та умов, за рахунок впливу яких відбулося таке порушення;
- розгляд скарг громадян щодо незаконності дій органів прокуратури та їх представників;
- ухвалення рішень за справами, за рахунок яких змінюється чи скасовується попередньо ухвалене рішення органами прокуратури;
- проведення контрольних заходів, наприклад, експертиз щодо законності дій органів прокуратури;
- відновлення прав юридичних та фізичних осіб, які були порушені;
- застосування різних правових санкцій тощо.

Доцільно зауважити, що судовий контроль щодо дотримання прав та свобод людини і громадянина потрібно проводити у процесі застосування заходів, якими забезпечуватиметься кримінальне провадження. Саме у такому провадженні найчастіше відбувається порушення прав та свобод людини і громадянина [4].

З огляду на те, вирішення питань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження дозволяє виділити такі обов'язки, якими мають керуватись слідчі судді, зокрема [6]:

- 1) здійснювати повноваження із судового контролю принципово і сумлінно із дотриманням на цій

основі прав та свобод людини та громадянина у кримінальному провадженні на момент проведення судового розслідування, а також діяти у межах закону та у відповідності до вимог законодавчих положень;

- 2) проводити перевірку на наявність об'єктивної виправданості і необхідності проведення такого втручання у права та свободи людини і громадянина;
- 3) об'єктивно зважати на те, що незалежно від установленого процесуальним законодавством суб'єкта ініціювання, обов'язок покладається на слідчого та/або прокурора;
- 4) враховувати те, що докази, якими підтверджуються обставини, викладені у клопотанні щодо застосування заходів забезпечення, повинні податися особою, яка заявила про таке клопотання;
- 5) необхідно пам'ятати про те, що суддя, який брав участь в кримінальному провадженні на момент досудового розслідування не має жодного права взяти участь у такому провадженні, як у суді першої інстанції, так і у судах апеляційної і касаційної інстанцій, а також у процесі перегляду ухвалених Верховним Судом судових рішень чи за обставинами, які є тільки-но виявленими.

Основними ознаками судового контролю, який проводиться за дотриманням прав та свобод людини і громадянина органами прокуратури є те, що [6]:

- 1) він може тільки зовнішнім, тому що суди здійснюють контроль органів, які їм не підкорюються;
- 2) такий контроль досить часто має юрисдикційний характер, що позначається на тому, що діяльність суду націлена на вирішення деякого правового спору;
- 3) контроль проводиться в результаті судової процедури, для якої є характерним те, що ця процедура передбачає дотримання рівності усіх учасників, що беруть у ній участь;
- 4) реалізація цього контролю відбувається у формі судової постанови чи судового рішення.

Забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина виступає одним із основних завдань, які сьогодні стоять перед органами судової гілки влади в Україні. Ефективність здійснення судового контролю за дотриманням прав та свобод людини і громадянина залежить від роботи правоохоронних органів.

Існують випадки, коли суд встановлює факт порушення прав та свобод людини і громадянина та поряд з тим відновлює їх. Таким чином, відбу-

вається підвищення рівня якості діяльності правоохоронних органів у сфері кримінальних проваджень, до яких вимагається проведення судового контролю. Поряд з тим, основною метою судового контролю є дотримання принципу верховенства права у проведенні досудового розслідування за кримінальними провадженнями, за якими права та свободи людини і громадянина виступають одними із найвищих цінностей [5].

Доцільно також наголосити на тому, що судовий контроль за діяльністю органів прокуратури у контексті дотримання прав та свобод людини і громадянина виступає особливим видом державного контролю, який здійснюється однією із гілок державної влади в Україні, тобто судовими органами. Такий вид контролю носить імперативний характер та полягає у перевірці і визначенні факту додержання органами прокуратури покладених на них повноважень і функцій стосовно ухвалення ними обґрунтованих і правомірних рішень у їхній діяльності.

На підставі зазначеного вище, доцільно зауважити, що судовий контроль — це один із видів діяльності суду, основною метою якої є забезпечення законності додержання прав і свобод людини і обґрунтованості обмеження таких прав та свобод. Визначено, що дієвість судового контролю за діяльністю органів прокуратури щодо дотримання прав та свобод людини і громадянина — це одне із основних завдань України.

Враховуючи нинішню ситуацію процесів здійснення судового контролю, необхідно зазначити, що такий контроль потребує проведення значних змін, оскільки він не є досконалим. Це підтверджується відсутністю у вітчизняному законодав-

стві чітко установлених норм стосовно систематичності механізму проведення судового контролю за діяльністю органів прокуратури.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами виконаного дослідження можна стверджувати, що [1–12], що:

- судовий контроль виступає окремим інститутом, основна роль функціонування якого полягає у врегулюванні суспільних відносин з ціллю забезпечення захисту прав і законних інтересів людини і громадянина;
- судовий контроль за діяльністю органів прокуратури у контексті дотримання прав та свобод людини і громадянина виступає особливим видом державного контролю, який здійснюється судовою гілкою влади в Україні;
- предметом здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури є безпосередня діяльність цих органів, зокрема законність і обґрунтованість такої діяльності у контексті ухвалення управлінських чи процесуальних рішень;
- суб'єктами здійснення судового контролю за діяльністю прокуратури є Верховний Суд, апеляційні суди та місцеві суди;
- судовий контроль щодо дотримання прав та свобод людини і громадянина потрібно проводити у процесі застосування заходів, якими забезпечуватиметься кримінальне провадження.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження особливостей і удосконалення механізму адміністративно-правового регулювання правової охорони прав та свобод людини і громадянина в діяльності органів прокуратури України.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звертання: 01.02.2022 р.).
2. Банах С., Штогун С. Особливості повноважень слідчого судді щодо захисту прав людини // Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 4. С. 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2013_4_13 (дата звертання: 01.02.2022 р.).
3. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 412 с.
4. Жупанова О.О., Юхно О.О. Теоретичні та прикладні питання здійснення судового контролю слідчим суддею у кримінальному провадженні // Право і безпека. 2017. № 4(67). С. 100–105. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3084> (дата звертання: 01.02.2022 р.).
5. Марчак В.Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно з кримінальним процесуальним законодавством України // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 141–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_26 (дата звертання: 01.02.2022 р.).